

گاه و اره

مباحث نظری و تمریناتی برای تار و سه تار
بر اساس متدهای قدیمی و جدید از مکتب منتظمیه تا معاصر

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

جاهد محمدی

سرشناسه : محمدی، جاهد، ۱۳۶۶-
عنوان و نام پدیدآور : گاهواره‌ها: مباحث نظری و تمریناتی برای تار و سه‌تار بر اساس
متدهای قدیمی و جدید از مکتب منتظمیه تا معاصر / جاهد محمدی.
مشخصات نشر : تهران: نشر سرو، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری : [۱۲۴] ص.: جدول، پارتیسیون؛ ۲۹×۲۲ س.م.
شابم : 979-0-802625-86-0
وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۱۲۴]
موضوع : موسیقی برای تار -- پارتیسیون
Tar (Lute) music -- Scores and parts
موسیقی برای سه‌تار -- پارتیسیون
Setar music -- Scores and parts
تار -- آموزش
Tar (Lute) -- Instruction and study
سه‌تار -- آموزش
Setar (Iranian musical instrument) -- Instruction and study
رده بندی کنگره : MT ۶۵۴
رده بندی دیویی : ۷۸۹/۷۲
شماره کتابشناسی ملی : ۸۹۰۰۳۹۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

انتشارات سروود تهران - میدان هفتم تیر - ابتدای بهارشیراز - شماره ۱۴
تلفن: ۸۸۸۳۶۱۰۴ و ۸۸۳۱۸۵۹۱-۲ - ۰۹۱۰۳۰۸۸۴۰۰

گاهواره‌ها (مباحث نظری و تمریناتی برای تار و سه‌تار) جاهد محمدی
بر اساس متدهای قدیمی و جدید از مکتب منتظمیه تا معاصر

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی مهرداد گرگین‌زاده

طرح جلد فرید نیکزاد

نوبت چاپ اول - ۱۴۰۱

تیراژ ۵۰۰ نسخه

شابم: ۹۷۹-۰-۸۰۲۶۲۵-۸۶-۰ ISMN: 979-0-802625-86-0

حق چاپ و نشر برای انتشارات سروود محفوظ است.

قیمت: ۱۲۵۰۰۰ تومان

فایل صوتی کتاب را از این کانال دریافت کنید

@soroodpublications

فهرست

۲۱	ضرب	۱۰	.....
۲۱	انگاره	۱۱	.....
۲۴	ادوار مراغی	۱۱	.....
۲۵	سرعت	۱۲	.....
۲۶	گستره مقام راست (یک‌گانه)	۱۲	.....
۲۷	گستره مقام دوگاه (شور)	۱۲	.....
۲۸	گستره مقام سه‌گانه	۱۲	.....
۲۹	گستره مقام چهارگانه	۱۲	.....
۳۰	گستره مقام پنج‌گانه (نوا)	۱۳	.....
۳۱	گستره مقام شش‌گانه (همایون)	۱۳	.....
۳۲	گستره مقام هشت‌گانه (ماهور)	۱۳	.....
۳۳	درباره گستره مقام‌ها در تمرینات	۱۳	.....
۳۳	انگشت‌گذاری فواصل بر روی تار و سه‌تار	۱۳	.....
	• بخش اول	۱۳	.....
۴۰	تمرین ۱- شناخت فواصل بالقوه موسیقی ایرانی	۱۴	.....
۴۲	تمرین ۲- فواصل یک، نیم	۱۴	.....
۴۲	تمرین ۳- فواصل نیم، یک	۱۵	.....
۴۳	تمرین ۴- فواصل سه‌چهارم، سه‌چهارم	۱۷	.....
۴۳	تمرین ۵- فواصل یک، سه‌چهارم	۱۷	.....
۴۴	تمرین ۶- فواصل سه‌چهارم، یک	۱۷	.....
۴۴	تمرین ۷- فواصل یک، یک	۱۸	.....
۴۵	تمرین ۸- فواصل سه‌چهارم، یک و یک‌چهارم	۱۸	.....
۴۵	تمرین ۹- فواصل یک و یک‌چهارم، نیم	۱۸	.....
۴۶	تمرین ۱۰- یک‌گانه (راست)	۱۹	.....
۴۷	تمرین ۱۱	۱۹	.....
۴۸	تمرین ۱۲	۲۰	.....
۴۸	تمرین ۱۳	۲۰	.....
۴۹	تمرین ۱۴- شروع تمرین‌های سه‌تایی مضاعف	۲۰	.....
۵۰	تمرین ۱۵	۲۰	.....
۵۱	تمرین ۱۶	۲۰	.....
۵۲	تمرین ۱۷	۲۱	.....
۵۳	تمرین ۱۸	۲۱	.....
۵۴	تمرین ۱۹	۲۱	.....
۵۵	تمرین ۲۰	۲۱	.....
۵۶	تمرین ۲۱	۲۱	.....

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

۸۶	تمرین ۶۰	۵۷	تمرین ۲۲
۸۷	تمرین ۶۱ - تغییر محوریت به انگشت 3	۵۹	تمرین ۲۳
۸۸	تمرین ۶۲	۶۰	تمرین ۲۴
۸۹	تمرین ۶۳ - جابجایی نت بم و ...	۶۱	تمرین ۲۵
۹۰	تمرین ۶۴ - حذف مضرب‌های بم و ...	۶۲	تمرین ۲۶
۹۰	تمرین ۶۵	۶۳	تمرین ۲۷
۹۱	تمرین ۶۶	۶۴	تمرین ۲۸
۹۲	تمرین ۶۷	۶۵	تمرین ۲۹
۹۲	تمرین ۶۸ - حذف مضرب‌های بم و ...	۶۶	تمرین ۳۰
۹۳	تمرین ۶۹ - پنج‌گاه (نوا)	۶۷	تمرین ۳۱
۹۴	تمرین ۷۰	۶۸	تمرین ۳۲
۹۵	تمرین ۷۱	۶۹	تمرین ۳۳
۹۶	تمرین ۷۲	۷۰	تمرین ۳۴
۹۷	تمرین ۷۳ - شش‌گاه (همایون)	۷۱	تمرین ۳۵
۹۸	تمرین ۷۴	۷۱	تمرین ۳۶
۹۹	تمرین ۷۵	۷۲	تمرین ۳۷ - دوگاه (شور)
۱۰۰	تمرین ۷۶	۷۳	تمرین ۳۸
۱۰۱	تمرین ۷۷	۷۳	تمرین ۳۹
۱۰۲	تمرین ۷۸ - هشت‌گاه (ماهور)	۷۴	تمرین ۴۰
۱۰۳	تمرین ۷۹	۷۴	تمرین ۴۱
۱۰۴	تمرین ۸۰	۷۵	تمرین ۴۲
۱۰۵	تمرین ۸۱	۷۵	تمرین ۴۳
۱۰۵	تمرین ۸۲	۷۶	تمرین ۴۴
	• بخش دوم	۷۷	تمرین ۴۵
۱۰۸	تمرین ۸۳ - یک‌گاه	۷۷	تمرین ۴۶
۱۰۹	تمرین ۸۴ - دوگاه	۷۷	تمرین ۴۷
۱۱۰	تمرین ۸۵ - سه‌گاه	۷۸	تمرین ۴۸
۱۱۱	تمرین ۸۶ - چهارگاه	۷۹	تمرین ۴۹ - بخش سه‌گاه
۱۱۲	تمرین ۸۷ - پنج‌گاه	۷۹	تمرین ۵۰
۱۱۳	تمرین ۸۸ - شش‌گاه	۸۰	تمرین ۵۱
۱۱۴	تمرین ۸۹ - هشت‌گاه	۸۰	تمرین ۵۲
۱۱۵	تمرین ۹۰ - گاهواره‌ها	۸۱	تمرین ۵۳
	• بخش سوم	۸۱	تمرین ۵۴
۱۱۸	پیش‌درآمد همایون	۸۲	تمرین ۵۵
۱۲۰	چهارمضرب نوا	۸۳	تمرین ۵۶
۱۲۱	بهار دلکش	۸۳	تمرین ۵۷
۱۲۲	رنگ شلخو	۸۴	تمرین ۵۸
		۸۵	تمرین ۵۹ - چهارگاه (بیات ترک قدیم)

مرکز موسیقی تهرهون شیراز

سرآغاز

از آن جا که برخی از مباحث تئوری و تمام تمرینات عملی این کتاب با استفاده از دبیره بین المللی موسیقی (خط نت) ارائه شده است در آغاز به تعریفی اجمالی از خصوصیات و قواعد این رسم الخط می پردازیم.

صداهاى موسیقی را با الفبای مخصوصی به نام نت بر روی خطوط حامل نشان می دهند و به تعبیری نت نشانه ای برای بیان صداهاى موسیقایی می باشد و هر نت زیرایی (میزان زیر و بمی) و کشش یک صدا را بیان می کند.

حامل

پنج خط افقی با فواصل مساوی است که از پایین به بالا شمرده می شوند و هر نت نسبت به موقعیتی که روی خطوط حامل دارد (سرنتهانه خط دنباله آن) نام خاصی به خود می گیرد.

به وسیله حامل پنج خطی می توان تعداد یازده نت را به شکل زیر نشان داد.

نت های روی خطوط

نت های بین خطوط

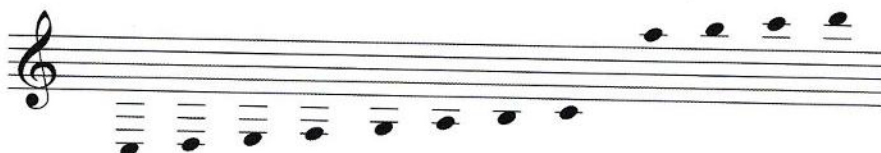

نت های بالا و پایین خطوط

پس به وسیله خطوط حامل می توانیم جایگاه یازده نت متمایز را مشخص کنیم.

نت ها بر روی خطوط حامل در حالت بالا رونده زیرتر و در حالت پایین رونده بم تر می شوند. توجه داشته باشید که نت های موسیقی به این یازده نت ختم نمی شود و معمولاً در سازها از صداهاى زیرتر و بم تر نیز استفاده می شود که آن ها را با استفاده از چند خط کوچک و موازی با خطوط حامل نشان می دهند که به آن ها «خطوط اضافی» می گویند.

میزان عبارت است از یک دوره کامل از الگوهای ریتمی که به طور طبیعی با یک ضرب موکد شروع می‌شود، میزان‌ها به وسیله خط میزان که خطی قائم و عمود بر خطوط حامل است از یکدیگر جدا می‌شوند^۱.

میزان‌نما

میزان‌نما از دو عدد که زیر هم نوشته شده است تشکیل می‌شود و در ابتدای قطعه - پس از کلید سل - قرار می‌گیرد، به وسیله میزان‌نما مشخصات میزان (تعداد ضرب‌ها و کشش هر ضرب) معین می‌شود^۲.

مفاهیم بنیادین موسیقی قدیم و معاصر ایرانی

فاصله

اختلاف زیر و بمی دو نغمه را فاصله یا بُعد می‌گویند؛ فاصله بین دو نغمه به شیوه‌های مختلفی اندازه‌گیری می‌شود، صفی‌الدین ارموی این فواصل را با تقسیمات هندسی بر روی دسته ساز تشریح کرده است.

فاصله ذی‌الکل (هنگام)

این فاصله در تئوری صفی‌الدین به لحاظ هندسی از تقسیم وتر یا همان سیم (از خرک تا شیطانک) به دو قسمت، به دست می‌آید و نسبت به دست باز صدایی یکسان با بسامدی دو برابر دارد که بر درجه هشتم دست باز واقع می‌شود. در موسیقی قدیم، گستره درآمدی مقام‌ها یک فاصله ذی‌الکل، که از مجموع یک فاصله ذی‌الربع و یک فاصله ذی‌الخمس تشکیل می‌شود بوده است. البته نغمه آغازین این گستره هشت نته می‌تواند شامل نغمه‌های دیگر هم باشد. مثلاً در مقام یک گاه از sol دست باز سیم دوم تا sol وسط دسته و در مقام دوگاه از la ی سیم دوم تا la ی وسط دسته سیم اول و در مقام چهارگاه از do دست باز تا do پایین دسته.

البته ما در این کتاب با توجه به تئوری معاصر به جای استفاده از بُعد ذی‌الخمس، برای تشکیل گستره‌های درآمدی از تئوری دودانگی به اضافه یک طنینی بهره خواهیم جست.

۱- تئوری موسیقی، مصطفی کمال پورتراب

۲- کتاب سرایش، حسین مهرانی

به عقیده ارموی تجمیع فواصل باید به شکلی انجام گیرد که گستره یک ذی‌الربع شامل دو فاصله هم نام با یک فاصله دیگر مانند ط‌ا‌ط‌ا‌ب‌ج‌ا‌ج‌ا‌ط‌ط‌ا‌ب‌ا‌ط‌ط‌ا‌ج‌ا‌ج‌ا‌ط‌باشد. البته در ساختار امروزی دستگاه‌های همایون و چهارگاه فاصله‌ای به نام بیش‌طنینی وجود دارد. همان‌طور که گفته شد در تئوری ارموی و رسالات قدیمی این فاصله وجود ندارد. که به آن خواهیم پرداخت.

The image contains six musical staves, each with a treble clef and a single sharp (F#) on the line above the staff. The intervals between notes are indicated by Persian letters below the notes:

- Staff 1: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ط (between lines 1 and 2), ط (between lines 2 and 3), ب (between lines 3 and 4).
- Staff 2: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ج (between lines 1 and 2), ج (between lines 2 and 3), ط (between lines 3 and 4).
- Staff 3: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ط (between lines 1 and 2), ب (between lines 2 and 3), ط (between lines 3 and 4).
- Staff 4: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ط (between lines 1 and 2), ج (between lines 2 and 3), ج (between lines 3 and 4).
- Staff 5: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ج (between lines 1 and 2), ط (between lines 2 and 3), ج (between lines 3 and 4).
- Staff 6: Notes on lines 1, 2, 3, 4. Intervals: ب (between lines 1 and 2), ط (between lines 2 and 3), ط (between lines 3 and 4).

ج- قرار گرفتن یک فاصلهٔ مجنب بعد از یک فاصلهٔ بقیه در گسترهٔ دانگ ناملایم است که البته در دستگاه چهارگاه کنونی وجود دارد، اما عکس این حالت، یعنی قرار گرفتن یک فاصلهٔ بقیه بعد از یک فاصلهٔ مجنب در ساختمان دستگاه‌های کنونی هم وجود ندارد.

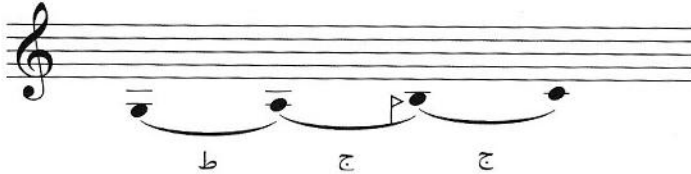
د- چهارمین ناملایم از نظر او قرار گرفتن دو فاصله بقیه در کنار هم است. دلیل این امر و ناملایم فاصله‌های مطرح شده در بند ج را می‌توان ناتوانی ادراک انسانی به لحاظ سمعی برای تفکیک این صداها از هم، در یک فاصله زمانی کوتاه، البته به نظر صفی‌الدین دانست.

آن‌طور که پیداست دلایل ارموی برای ناملایمات را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

- اول- چیدمان و ترکیب فواصلی که با تئوری او یعنی ساختار ذی‌الربع‌ها و ذی‌الخمس در تضاد هستند.
- دوم- ترکیب فواصلی که با توجه به همان دلایل شنیداری و فرهنگ زیباشناسانهٔ زمان او ناملایم به حساب آمده‌اند.

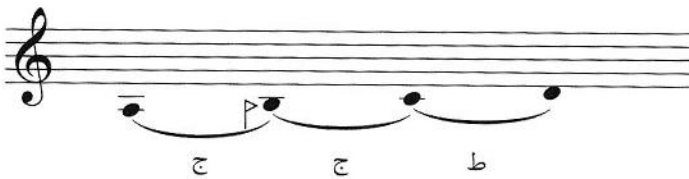
دانگ راست

ساختار فواصل: ط ۱ ج ۱ ج
یک پرده ۱ سه چهارم پرده ۱ سه چهارم پرده
این دانگ شامل یک فاصله طنینی و دو فاصله مجنب متوالی به شکل زیر می باشد.

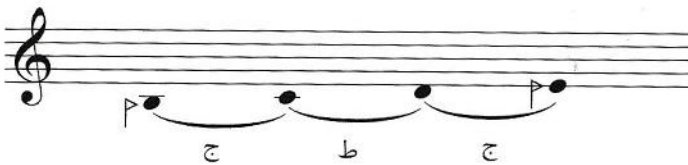
دانگ حسینی

ساختار فواصل: ج ۱ ج ۱ ط ۱
سه چهارم پرده ۱ سه چهارم پرده ۱ یک پرده
این دانگ شامل دو فاصله مجنب و یک فاصله طنینی متوالی به شکل زیر می باشد.

دانگ عراق (سه گاه)

ساختار فواصل: ج ۱ ط ۱ ج ۱
سه چهارم پرده ۱ یک پرده ۱ سه چهارم پرده
این دانگ شامل یک فاصله مجنب، یک فاصله طنینی و یک فاصله مجنب متوالی به شکل زیر می باشد.

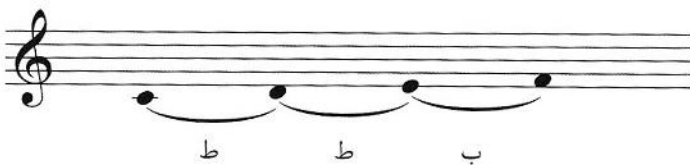
دانگ نوا

ساختار فواصل: ط ۱ ب ۱ ط ۱
یک پرده ۱ نیم پرده ۱ یک پرده
این دانگ شامل یک فاصل طنینی، یک فاصله بقیه و یک فاصله طنینی متوالی به شکل زیر می باشد.

دانگ عشاق (ماهور)

ساختار فواصل: ط ۱ ط ۱ ب ۱
یک پرده ۱ یک پرده ۱ نیم پرده
این دانگ شامل دو فاصله طنینی و یک فاصله نیم پرده متوالی به شکل زیر می باشد.

درباره این کتاب

مباحث و تمرینات این کتاب نه براساس الگوهای قبلی و معرفی قطعات موجود در رپرتوار موسیقی ایرانی و تقلید محض از آنها بلکه براساس معیارهای ریاضی مقام‌های قدیم و ردیف دستگاهی کنونی و تقسیمات هجایی کلمات و جملات و اثر وزنی آنها در شعر فارسی - که نمی‌توان نقشش را در موسیقی ایرانی نادیده گرفت - و روشی برای شناساندن تناسب زمانی، صوتی و پویایی موجود در آنها و شناسایی گام به گام این الگوریتم‌ها تدوین و طراحی شده است. آنچه هدف نهایی این کتاب است شناخت پایه‌های هنر جواز موسیقی ایرانی و تقویت خلاقیت فردی و برداشت و ارائه‌ای متفاوت و متنوع البته در بستر این موسیقی فاخر می‌باشد.

ISMN: 979-0-802625-86-0

9 790802 625860

انتشارات مسرود